

УДК 378(477):336(4)

Любов Литвин

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ:
ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ**

У статті виділено типи фінансування вищої школи у світі, наведено підходи до організації державного фінансування вищої освіти: фінансування за видатками, фінансування за результатами, договірне фінансування. Розглянуто методи державного управління вищою освітою відповідно до різних джерел фінансування. На основі аналізу досліджень представлено різні механізми фінансування вищої освіти та визначено їх тенденції в Україні.

Ключові слова: фінансування, освіта, вищий навчальний заклад.

Стратегічним завданням державної освітньої політики в Україні є конкурентний вихід української освіти на ринок світових освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва. Одним із необхідних засобів є розширення фінансового забезпечення освіти.

Сучасна економічна скрута як ніколи загострила проблему вдосконалення механізму фінансування системи освіти. Світова практика нагромадила значний досвід використання гнучких механізмів управління закладами, причому не адміністративно-командними, а економічними, стимуляційними методами, зокрема, різних формул державного фінансування. Кожна країна обирає свою специфічну модель, але загальною метою пошуку є вдосконалення та підвищення ефективності діяльності навчальних закладів, спільне намагання забезпечити більшу прозорість і зрозумілість процедур виділення фінансових ресурсів кожному навчальному закладу.

Одним із напрямів вирішення проблеми освіти в нашій державі є необхідність змін у системі фінансування сфери освіти. У цьому контексті важливим є вивчення зарубіжного досвіду з цього питання.

Серед науковців, які займаються проблематикою фінансового забезпечення вищої освіти, можна виділити: Касич А., Циган В. [1], Малишко В. [2], Мосьпан Н. [3], Шевченко Л. [5] та ін. Водночас, залишаються незадовільними механізми фінансування вищої освіти, рівень фінансового управління ВНЗ. У зв'язку з цим, набувають актуальності дослідження теоретико-методологічних питань запровадження механізмів ідентифікації новітніх джерел фінансування вищої освіти з урахуванням характеру наявних ринкових трансформацій.

Метою статті є узагальнення методологічних підходів щодо обґрунтування напрямів покращення фінансового забезпечення розвитку вищої освіти на основі аналізу досвіду зарубіжних країн.

Вища освіта багатьох країн світу розглядається як важливий інструмент національної економіки, значення і роль якої постійно зростає. Особливої уваги заслуговує зміна механізмів управління вищою освітою в країнах світу, це зокрема: зменшення впливу держави на вищу освіту, диверсифікація джерел фінансування, моделі управління вищою освітою. Практично у всіх розвинутих країнах світу існує розгалужена система фінансування освітньої галузі.

Можна виділити три базових типи фінансування вищої школи у світі: 1) ВНЗ, діяльність яких фінансується суто за рахунок державних коштів; 2) фінансування тільки за недержавні кошти; 3) використання змішаного фінансування у різних пропорціях.

Обсяг державного фінансування вищої освіти залежить від специфіки законодавчого, соціально-економічного стану кожної держави, від встановленої моделі національної освітньої системи.

Сьогодні вища освіта в багатьох країнах ЄС в основному фінансується з державного бюджету. І хоча відношення до державного у різних країнах є неоднозначним, загалом основна частина фінансової відповідальності за освіту покладається на уряд. Державне фінансування відображає традиційну модель фінансування, яка має на меті підтримку функціонування державної вищої освіти та забезпечення рівної можливості доступу до неї. Перевагами цієї моделі є активна та диверсифікована участь у вищій освіті у країнах з високим рівнем доходів та з великими фінансовими ресурсами.

У контексті сучасних тенденцій, які безпосередньо впливають на додаткові потреби у фінансуванні: зміна демографічної структури, зростання попиту на вищу освіту, особливо в країнах, що розвиваються, перехід до навчання впродовж життя та зростання вартості вищої освіти.

Збільшення державного фінансування вищої освіти відбувається в Німеччині, Норвегії, Швеції, Австрії, Бельгії (Фландрія) та Польщі. Потрібно зауважити, що відсоток збільшення фінансування залежить від рівня економічного розвитку країни та навпаки. Відповідно, Греція та Угорщина демонструють найнижчі показники [3].

У світовій практиці сформувалися кілька підходів до організації державного фінансування вищої освіти.

Фінансування за видатками (Канада, Велика Британія, Франція, Японія, Швеція, Норвегія, Китай, Нігерія) передбачає, що бюджетні кошти надходять прямо до ВНЗ, а їх використання чітко контролюється державою. Ступінь автономії, а отже, і відповідальності ВНЗ за надання якісних освітніх послуг низький.

Бюджетування ВНЗ здійснюється з використанням трьох механізмів:

- лінійний бюджет – кошторис розподіляється за типами витрат (зарплата, обладнання, обслуговування студентів);
- програмний бюджет – розподіл коштів за центрами вартості (окремими факультетами або, в деяких випадках, навіть окремими викладачами, які відповідають за програму);
- кошторис за видами діяльності – з виокремленням витрат на навчання та на дослідницьку роботу.

Фінансування за результатами (Данія, Фінляндія, Ізраїль, Нідерланди, США та інші країни) означає, що виділення державних коштів залежить від результатів навчальної та науково-дослідної діяльності ВНЗ – безпосередніх (якості та обсягу наданих освітніх послуг) і кінцевих (соціально-економічного ефекту від здобуття освіти: кар'єрного зростання випускників ВНЗ, їхніх доходів, задоволеності роботодавців якістю підготовки випускників тощо). ВНЗ має більше повноважень у фінансовому та адміністративному управлінні, але галузеве міністерство здійснює постійний моніторинг якості освіти.

Договірне фінансування освіти (Бразилія, Аргентина, Індія, Греція, Італія) має за основу результати переговорів представників ВНЗ та освітнього міністерства або фінансових установ.

Формування бюджету ВНЗ може відбуватися:

- а) шляхом збільшення коштів порівняно з попереднім періодом відповідно до планів розвитку освітнього закладу;
- б) з використанням угод “ad hoc”, зважаючи на політичну вагу в суспільстві представників певного навчального закладу;
- в) методом встановлення урядом для кожного конкретного ВНЗ фіксованого проценту від національного доходу.

Договірне фінансування вищої освіти фахівці не вважають ефективним через високу економічну невизначеність та залежність від зовнішніх впливів [5].

Недержавне фінансування спрямовується в систему освіти через оплату надання платних освітніх послуг у приватних і державних навчальних закладах, благодійні та спонсорські внески. Розмір приватного внеску, який узагалі важко піддається точній оцінці, широко варіює в різних країнах унаслідок дії різних історичних, соціальних, економічних та інституційних чинників, і також суттєво відрізняється на різних рівнях освіти.

Історично склалося так, що недержавний сектор у сфері вищої освіти поширений більшою мірою у Сполучених Штатах Америки, Південній Кореї, Індії, Чехії, Філіппінах.

Розвиток недержавних форм фінансування відбувається поступово. Крім того, застосування окремих джерел є досить обмеженим з різних обставин. Перешкодою фінансовій допомозі освіти з боку підприємств та фінансових структур є непрозорість бюджетного процесу як на рівні окремих навчальних закладів, так і на рівні району чи міста. Громадським організаціям чи благодійним фондам важко вступати у контрактні відносини з навчальними закладами, оскільки вони не можуть наймати працівників для виконання професійних завдань. Використання механізмів кредитування освіти також є обмеженим [1].

Співвідношення між бюджетним і не бюджетним фінансуванням освіти залежить від дії великої кількості чинників, а саме: темпів економічного розвитку, наявності бюджетних ресурсів за адекватної державної політики у сфері освіти, форми власності вищого навчального закладу та ефективності керівництва ним.

Необхідно зазначити, що будь-які зміни в системі освіти неможливі без належного фінансового забезпечення, а вивчений досвід як командно-адміністративної, так і ринкової систем господарювання показує, що саме бюджет є домінуючим джерелом фінансування діяльності та розвитку державного ВНЗ.

Варто зауважити, що Міністерство освіти і науки України, враховуючи зарубіжний досвід та сучасні проблеми фінансування, запропонувало нову концепцію моделі фінансування, яка повинна бути прозорою й ефективною у використанні бюджетних коштів, а також розширювати свободи вищих навчальних закладів щодо розпорядження коштами.

Нова модель фінансування вищої освіти складається з чотирьох елементів. Перший ключовий елемент – це базове (блочне) фінансування ВНЗ. Другий – соціальний фонд. Третій – фонд розвитку (фонд капітальних видатків). Четвертий – фонд державної цільової підтримки, де будуть закладені гроші на підтримку тих категорій населення, яким держава надає додаткову підтримку на здобуття вищої освіти [4].

Відповідно до базового або блочного фінансування, вищий навчальний заклад отримуватиме 80% гарантованого фінансування від минулорічних коштів. Це надасть можливість університету планувати роботу на наступний рік. Решта 20% фінансування будуть розподілені за показниками результативності роботи ВНЗ. Сьогодні в ці показники пропонується враховувати кількість студентів, які обрали той чи інший університет. При цьому, важливо звернути увагу на фінансування студента залежно від обраної спеціальності. Інженерні спеціальності повинні отримувати більше фінансування, адже потребують використання лабораторій та додаткового обладнання. Серед інших показників результативності роботи університету є наукові публікації, науково-дослідна діяльність закладу, рівень інтернаціоналізації, показники працевлаштування випускників, залучення інших джерел фінансування для наукових досліджень.

Завдання четвертого елементу нової моделі фінансування фонду розвитку (капітальних видатків) полягає у спрямуванні коштів на проекти розвитку університету, або на його капітальні інвестиції. Приватні вищі навчальні заклади теж можуть отримувати державне фінансування на студентів із числа найкращих абітурієнтів, якщо вони виявили бажання навчатися у приватному закладі.

До пріоритетних напрямів удосконалення системи фінансування освіти в контексті забезпечення конкурентоспроможності ВНЗ необхідно віднести:

1) забезпечення ефективного розподілу фінансових ресурсів на видатки освітніх послуг з державного та місцевих бюджетів у розмірах, достатніх для розвитку вищих навчальних закладів, враховуючи стан матеріально-технічної та лабораторної бази, можливості відтворення потенціалу науково-педагогічних кадрів та розвитку науки;

2) посилення контролю та здійснення систематичного аналізу цільового використання коштів на освіту, забезпечення у вищій школі дієвих механізмів громадського контролю за їх витрачанням;

3) поліпшення методів визначення обсягів фінансування освіти та розробка нормативів фінансування із врахуванням мінімальних соціальних стандартів, які дозволять встановити нижню межу обов'язкового фінансового забезпечення розвитку освіти;

4) удосконалення механізму фінансування освіти в Україні з урахуванням міжнародного досвіду, перехід на багатоканальне фінансування, прийняття рішучих заходів щодо збільшення та диверсифікації джерел фінансування вищої освіти та оптимізації їхньої структури;

5) створення умов для використання інтелектуальної праці, підвищення її престижності та попиту на неї, приведення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою до потреб сучасного ринку праці;

6) удосконалення науково-методичного та інформаційного забезпечення освітнього процесу, створення умов для проведення фундаментальних та прикладних досліджень у ВНЗ, які виступатимуть додатковим джерелом фінансування вищої освіти та сприятимуть підвищенню рівня конкурентоспроможності національних ВНЗ;

7) розвиток системи освітнього кредитування, що сприятиме: підвищенню зацікавленості громадян у використанні кредитних ресурсів для оплати освітніх послуг; забезпеченню доступності освітнього кредиту для широких верств населення; стимулюванню платоспроможного попиту на ринку освітніх послуг; збільшенню обсягу фінансових ресурсів у закладах вищої освіти; залученню фінансових ресурсів у сферу довгострокового освітнього кредитування;

8) створення нової моделі економічної діяльності вищих навчальних закладів, яка базується на солідарній участі держави, бізнесових кіл і громадян [2].

Отже, в час, коли Україна, як і більшість країн світу, визнала пріоритетом формування нового постіндустріального типу суспільства, характерною рисою якого є створення нової моделі економіки – економіки знань, освіта стає одним із ключових факторів економічного зростання та сталого розвитку держави.

Ефективний розвиток вищої освіти в Україні вимагає вдосконалення механізмів державного фінансування вищих навчальних закладів із зміцненням реальної автономії університетів, а недостатній обсяг фінансування вищої освіти з боку держави зумовлює пошук альтернативних джерел їх фінансування.

Підсумовуючи вищевикладене та використовуючи досвід зарубіжних країн, в Україні з метою покращення фінансового забезпечення та розвитку вищої освіти, на нашу думку, необхідно звернути увагу на застосування методу фінансування за результатами, адже справедливо, коли держава більшою мірою фінансуватиме вузи, які продукують конкурентоспроможного та високоосвіченого фахівця, що вільно почуватиме себе на ринку праці. Варто було б також удосконалити метод

фінансування за видатками, а саме програмний бюджет та складання кошторису за видами діяльності, так як це зробили Канада, Великобританія, Франція, Японія, Швеція, Норвегія, Китай та Нігерія. Щодо договірного фінансування, то з цього методу фінансового забезпечення можна було б запозичити високий ступінь контролю уряду та інших контролюючих установ за ефективністю використання виділених коштів з державного бюджету на функціонування закладів вищої освіти і надання ними якісних освітніх послуг.

Розглянуті приклади ще раз підкреслюють необхідність участі держави в системі позабюджетного фінансування освіти. Способи участі можуть бути різними: від надання державних гарантій, ресурсного забезпечення до формування сприятливого податкового механізму.

Таким чином, питання фінансування вищої освіти є важливим фактором і залежить від політичної кон'юнктури та фінансових можливостей держави; найуспішнішими сьогодні є ті країни, які мають різні механізми та діючі фінансові інструменти, що забезпечують високу рентабельність інвестицій в освіту.

Список використаних джерел

1. Касич А. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу / А. Касич, В. Циган. – Ефективна економіка. Електронне наукове фахове видання – 2013. – №12. – Режим доступу до журн.: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2587>.
2. Малишко В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи / В. Малишко // Молодий вчений. – 2016. – № 2. – С. 64–67. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_2_18.
3. Мосьян Н. Тенденції розвитку механізмів фінансування вищої освіти в Європейському Союзі / Н. Мосьян. – Народна освіта. Електронне наукове фахове видання, 2015. – Вип. 1(25). – Режим доступу до журн.: http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2644.
4. Федорченко Ю. Про реформу фінансування вищої освіти. [Електронний ресурс]. / Ю. Федорченко. Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/712-pro-reformu-sistemi-finansuvannya-vishchoji-osviti>, <http://pedpresa.ua/152098-online-16.html>.
5. Шевченко Л. Фінансування вищої освіти: диверсифікація джерел / Л. Шевченко. Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_44.

Любовь Литвин

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФИНАНСИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ: ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ В УКРАИНЕ

В статье выделены типы финансирования высшей школы в мире, приведены подходы к организации государственного финансирования высшего образования: финансирование по расходам, финансирование по результатам, договорное финансирование. Рассмотрены методы государственного управления высшим образованием соответственно разным источникам финансирования.

На основе анализа исследований представлены различные механизмы финансирования высшего образования и определены их тенденции в Украине.

Ключевые слова: финансирование, образование, высшее учебное заведение.

Lyubov Lytvyn

FOREIGN EXPERIENCE IN FINANCING EDUCATION: PROSPECTS FOR APPLICATION IN UKRAINE

The article highlights the types of financing of higher education in the world and analyses the main approaches to public funding of higher education: financing expenditures, the results of financing, contract financing. The methods of the state management of higher education are classified according to different sources of funding.

Various financing mechanisms of higher education in Ukraine are presented based on the performed analysis and their tendencies for development are identified.

Key words: funding, education, institution of higher education.